

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14251807>

BOLALAR ADABIYOTI ASARLARIDAN OLINGAN MATNLAR TARKIBIDAGI YANGI SO‘ZLAR TALQINI HAQIDA

Ro‘zimova Zuhra

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

E-mail: rozimovazuhra22@gmail.com

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dostenti,

filologiya fanlari nomzodi

E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada bolalar adabiyoti asarlarida uchraydigan yangi so‘zlarning tarkibi va mazmuniy talqini tahlil qilinadi. Yangi so‘zlarning bolalar dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati, ularning lisoniy ko‘nikmalarga ta‘siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, bunday so‘zlarning semantik xususiyatlari va bolalar nutqiga kirib borish jarayoni tahlil qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** bolalar adabiyoti, yangi so‘zlar, leksik tahlil, semantika, matn tarkibi, til o‘rganish, pedagogika, lisoniy rivojlanish, bolalar nutqi, adabiy o‘rgatish.*

***Annotatsiya.** В данной статье анализируется состав и смысловая интерпретация новых слов, встречающихся в произведениях детской литературы. Рассмотрено значение новых слов в формировании мировоззрения детей, их влияние на речевые навыки. Также анализируются семантические особенности таких слов и процесс вхождения в детскую речь.*

***Ключевые слова:** детская литература, новые слова, лексический анализ, семантика, композиция текста, изучение языка, педагогика, языковое развитие, речь детей, обучение литературе.*

Abstract. *This article analyzes the composition and semantic interpretation of new words found in children's literature. The importance of new words in the formation of children's worldview and their influence on speech skills is considered. The semantic features of such words and the process of their entry into children's speech are also analyzed.*

Key words: *children's literature, new words, lexical analysis, semantics, text composition, language learning, pedagogy, language development, children's speech, teaching literature.*

Bolalar adabiyoti yosh avlodni ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu adabiyot o'zining soddaligi, mazmunining bolalarga tushunarli va qiziqarli bo'lishi bilan ajralib turadi. Biroq, unda ko'pincha yangi yoki bolalar uchun notanish so'zlar uchraydi. Ushbu yangi so'zlar bolalarning lug'at boyligini oshirish, ularning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Bolalar adabiyoti – bolalar va o'smirlar uchun yaratilgan badiiy, ilmiy, ilmiy-ommabop va publitsistik asarlar majmui. Bularning asosiy qismini badiiy asarlar tashkil etadi. Jahon xalqlari, shu jumladan, o'zbek xalqi Bolalar adabiyoti tez aytilish, topishmoq, o'yin qo'shiqlari, rivoyat, afsona, ertak, maqol, masal va doston singari aksariyat qismi bolalarga mo'ljallab yaratilgan og'zaki ijod namunalari boshlanadi. Bolalar adabiyotini bevosita bolalarga mo'ljallab yaratilgan va aslida bolalarga mo'ljallanmagan bo'lsa-da, keinchalik Bolalar adabiyotiga o'tib qolgan asarlarga ajratish mumkin. Bu asarlarning tili va har bir jumla, so'zlarining ma'nosi o'quvchilarning ma'naviy olamiga qanday ta'sir qilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Notanish so'zlar ustida ishlashning maqsadi:

O'quvchilarning lug'at boyligini oshirish.

Ularning dunyoqarashini kengaytirish.

Matnni to'liq tushunishni ta'minlash.

Yozuvchining til boyligi va uslubini o'rgatish.

Bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyati – u o'zgaruvchan hodisa bo'lib, u kitobxon yoshi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq. Kitobxon yoshini hisobga olish Bolalar adabiyotining eng asosiy xususiyatlaridandir. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko'rgazmalilik, ezgulik va

yovuzlik kuchlarining oddiy ko‘rinishdagi ziddiyatlariga asoslangan bo‘lsa, o‘smirlar uchun yaratilgan adabiyotda murakkab hayotdagi murakkab kishilarning ruhiyati ochila boshlaydi.

Shu o‘rinda o‘qilayotgan asar qanday tahlil qilinishi, uning notanish so‘zlari ustida qanday ishlanishi kerak shu haqida ko‘rib chiqamiz.

Notanish so‘zlarni aniqlash usullari:

1. Matndagi murakkab so‘zlarni belgilash:

O‘qituvchi yoki ota-ona o‘qish jarayonida bolalarga tushunarsiz bo‘lishi mumkin bo‘lgan so‘zlarni oldindan ajratib chiqadi.

2. Bolalarning savollarini eshitish:

O‘quvchilarning matni o‘qish jarayonida savol berishi yoki biror so‘zni tushunmaganini bildirishi orqali notanish so‘zlarni aniqlash mumkin.

3. So‘z konteksti orqali tushuntirishga qaratilgan mashqlar:

Notanish so‘zlar kontekstida qanday qo‘llanganini aniqlash. Masalan, gapdagi boshqa so‘zlar yordamida so‘zning ma‘nosini taxmin qilish.

Notanish so‘zlar bilan ishlash usullari

1. Izohli tushuntirish

O‘qituvchi yoki ota-ona notanish so‘zning ma‘nosini izohlaydi. Bu usul bolalarning o‘sha so‘zni anglab olishiga yordam beradi.

Masalan: "Sarhad" - bu hudud yoki chegaraning sinonimi.

2. Vizual ko‘mak vositalari

Bolalarga so‘zning ma‘nosini yaxshiroq tushuntirish uchun rasmlar, diagrammalar yoki qisqa videolarni ishlatish.

Masalan: "Qo‘rg‘on" so‘zi uchun qadimiy qal‘a rasmini ko‘rsatish.

3. Amaliy mashqlar

Notanish so‘zlar bilan bog‘liq mashqlarni tashkil qilish:

So‘z bilan gap tuzish.

So‘zning sinonimlarini yoki antonimlarini topish.

So‘z bilan bog‘liq ertak yoki hikoya yozish.

4. O‘yin usullari

Bolalarga notanish soʻzlarni oʻrgatishda oʻyinlardan foydalanish samarali boʻladi:

Soʻz topish oʻyini: matndan notanish soʻzlarni topib, ularning maʼnosini izohlash.

Soʻz jumboqlari: yangi soʻzlarni topish va ularning izohini kiritish.

Yangi soʻzlarning bolalar adabiyotidagi oʻmi:

Bolalar adabiyotida ishlatiladigan yangi soʻzlar asarning mazmunini boyitadi va yosh oʻquvchini yangi tushunchalar bilan tanishtiradi. Bu soʻzlar orasida:

Maxsus terminlar: ilmiy va texnik atamalar (masalan, "mikroskop", "robot").

Shevaga oid soʻzlar: turli hududlarning oʻziga xos leksikasi (masalan, "qop-qopcha", "choʻmich").

Ijodiy soʻz yasalishi: yozuvchilar tomonidan oʻylab topilgan soʻzlar (masalan, "uchmoqchi" - uchadigan kichik jonzo).

Yangi soʻzlarning talqini va ularning bolalar dunyoqarashiga taʼsiri:

Yangi soʻzlarning talqini bolalar uchun maʼlum bir mantiqiy va vizual asosga ega boʻlishi kerak.

Masalan: Metaforik talqin: soʻzning boshqa narsaga qiyosiy oʻxshatilib tushuntirilishi.

Kontekstual tushuntirish: yangi soʻzning matn doirasidagi oʻmiga koʻra izohlanishi.

Bu usullar bolalar nutqini boyitib, ularning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Misollar va amaliy tahlil

Bolalar adabiyoti asarlaridan olingan namunalar:

Misol 1: Ertaklarda uchraydigan yangi soʻzlar ("Sehrgarning tayanchi - koʻhna tayogʻ").

Misol 2: Sheʼrlarda ishlatiladigan obrazli iboralar ("Bulut qanotini yozdi, yomgʻirdan toʻkildi").

Mazkur misollar orqali yangi soʻzlarning bolalar xotirasida qanday saqlanib qolishi va ularning bolalar dunyoqarashiga taʼsiri tahlil qilinadi.

Bolalar adabiyotida yangi soʻzlardan foydalanish nafaqat adabiy matnning estetik qimmatini oshiradi, balki yosh oʻquvchilarning lugʻat boyligini kengaytiradi, ularning tilga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Shu bois, yangi soʻzlarning toʻgʻri tanlanishi va talqini bolalar uchun moʻljallangan asarlar yaratishda muhim ahamiyatga ega. Boshlangʻich sinflarda yangi soʻzlar ustida ishlash uchun quyidagi metoddan foydalanish mumkin. Agar bu metoflar orqali dars jarayoni olib borilsa, dars yana ham qiziqarli va maroqli hamda samarali boʻladi.

"Izohini top" metodi bolalarga yangi va notanish soʻzlarni oʻrgatishda eng samarali va qiziqarli usullardan biridir. Ushbu metod oʻquvchilarning lisoniy tafakkurini rivojlantirish, soʻz boyligini oshirish va matn chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Metodning maqsadi

Yangi soʻzlarni kontekst orqali tushunish.

Bolalarning mustaqil fikrlash va taxmin qilish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Soʻzning toʻgʻri maʼnosini izohlash va uni gapda qoʻllash koʻnikmasini shakllantirish.

"Izohini top" metodi bosqichlari

1. Matndan yangi soʻzlarni ajratib olish

Oʻquvchilarga matn oʻqish yoki tinglash topshirigʻi beriladi. Notanish boʻlishi mumkin boʻlgan soʻzlar oldindan belgilanadi.

Misol: "Ertakda 'xazina', 'saroy', 'qoʻrgʻon' kabi soʻzlar ishlatilgan."

2. Kontekstual taxmin qilish

Bolalardan soʻzning kontekstdagi oʻmiga qarab, uning maʼnosini taxmin qilishni soʻrang.

Savol: "Saroy soʻzi 'Podshoh oʻz saroyida tantana uyushtirdi' jumlasida qanday joyni anglatadi?"

3. Izohni tanlash

Bolalarga bir necha izoh taklif etiladi. Toʻgʻri javobni tanlashni soʻrang.

Variantlar:

1. Oddiy uy.

2. Podshoh yashaydigan joy.

3. Bogʻ yoki dala.

4. Maʼnoni mustahkamlash

Soʻzning toʻgʻri izohini topgandan soʻng, uning sinonimlari va qoʻllanilish doirasi muhokama qilinadi.

Misol: "Saroy" - podshoh yoki yirik amaldorlar yashaydigan hashamatli joy. Sinonim: "qasr".

5. Amaliy mashq

Oʻquvchilardan yangi soʻz bilan gap yoki matn tuzish soʻraladi.

Misol: "Podshohning saroyida katta ziyofat boʻlib oʻtdi."

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, A. Tilshunoslik asoslari – Toshkent: Fan, 2005.
2. Shoumarov, M. Til o‘rgatish metodikasi – Toshkent: O‘qituvchi, 2011.
3. Abdullayev, R. Adabiyot va til o‘qitish metodikasi – Toshkent: Noshir, 2013.
4. Sa’dullaeva, S. Bolalar adabiyoti va uni o‘qitish – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti, 2007.
5. Qo‘ldoshev, E. Matn tahlili nazariyasi – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
6. M.Hamrayev, D.SHodmonqulova, N.Dosanov . Ona tili va bolalar adabiyoti 1-qism:ona tili 2022-yil 107-bet. O‘qituvchi -1992
7. K.Qosimova, S.Matchanov, X.G‘ulomova, SH.Yo‘ldosheva. Ona tili o‘qitish metodikasi. 2009-yil. 261-bet
8. abiturtest.uz 9.<https://cyberleninka.ru>